

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са VIII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25.-26. X 2013)

Књига I

ВИШЕЗНАЧНОСТ У ЈЕЗИКУ

Уређивачки одбор

Проф. др Иван Коларић, декан
Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу
Проф. др Милош Ковачевић
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
Проф. др Драган Бошковић
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
Проф. др Бранка Радовић
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
Проф. др Анђелка Пејовић
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
Доц. др Маја Анђелковић
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
Проф. др Персида Лазаревић ди Такомо
Универзитет „Г. д Анунио“, Пескара, Италија
Проф. др Ала Татаренко
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко“, Лавов, Украјина
Доц. др Зринка Блажевић
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
Проф. др Миланка Бабић
Филозофски факултет Универзитета Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
Проф. др Михај Радан
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
Проф. др Димка Савова
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Проф. др Славка Величкова
Филолошки факултет, Универзитет „Пајсије Хиландарски“, Пловдив, Бугарска
Проф. др Јелица Стојановић
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Одговорни уредник

Проф. др Милош Ковачевић

Рецензенти

Проф. др Милош Ковачевић
Проф. др Радивоје Младеновић
Проф. др Никола Рамић

Издавање овог зборника финансијски је подржало
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са VIII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25.-26. X. 2013)

Књига I

ВИШЕЗНАЧНОСТ У ЈЕЗИКУ

Крагујевац, 2014.

не су врсте алкохолних пића. Члан 6. овог закона дословце каже да се алкохолна пића разврставају на:

- 1) ракије;
- 2) друга алкохолна пића.

Друга алкохолна пића разврставају се на жестока алкохолна пића и остала алкохолна пића. Дакле, ракија по овој класификацији спада у алкохолна али не спада у *жестока алкохолна пића*. Намера је законодавца вероватно била да ракију издвоји као посебан „бренд” или да њену производњу и дистрибуцију посебно регулише с обзиром на распрострањену „домаћу (кућну) производњу”. Међутим, изузетак од примене (административно уобичајена матрица правило – изузетак, в. Јанићијевић 2011: 249) је у члану 4, који од одредби закона изузима „ракију коју физичко лице производи за сопствене потребе”.

4.3. Вишесмисленост, вишезначност и нејасност појединих сегмената прописа који регулишу пољопривредну производњу најчешће потиче, дакле, од употребе синонима, употребе стручних термина и непрецизних класификација. Уз то, употреба докумената није отежана само због језичке грађе и обликовања, него и због неусаглашености и теже доступности самих докумената. Упркос прокламованој државној политици, по којој се тежи оживљавању и развоју породичних пољопривредних газдинстава,¹⁰ може се рећи да прописи којима се уређују (гарантују) права таквих малих сеоских јединица нису „наклоњени” српском сељаку, барем са аспекта језика, разумљивости и доступности. Очигледно је да би текст прописа требало преформулисати и јасноћу „поправити до оног степена на којем је могуће” боље „разумевање” како би законски захтев и права која се законом могу остварити избили „у видно поље читаоца” (Симић 1996: 43).¹¹

5. (Језичка) политика и пољопривреда

Андерсон (2006), позивајући се на низ аутора, повлачи паралелу између административног функционалног стила и „језика политике” с обзиром на то да су оба термина својеврсни „umbrella term”, али и да се ради о нераздвојивим друштвеним сферама. Наиме, одредница „административни” могла би се разумети и као скраћени термин од „политичко-административни”, те су и термини за означавање административног стила (или његових подстилова) различити.¹² Заједничке карактеристике административног стила и политичког дискурса

10 „У центар залагања стављамо газдинство које је спремно да јача и да подигне производњу укрупњавањем поседа, набавком механизације и применом савремених агротехничких мера”, рекао је министар Гламочић и додао да пољопривредници морају бити спремни за много већу конкуренцију у процесу приступања ЕУ. (Српски аграр да постане најплодоноснија област привреде – изјавио министар Гламочић на Трећем пољопривредном форуму „Храна за Европу” 18. 10. 2013. <http://www.mprt.gov.rs/articles/view/13/3342/index.html>

11 О особинама јавног језика Јовић каже следеће: „Речи у закону су ‘добре слуге а зли господари’. Када су праве и јасног значења оне су ово прво, а када су нејасне и са више значења, оно друго. Речи у законима треба да изражавају праву ‘истинску истину’ (...) Али, не и коначну истину која је недостижна. Поред истине, законске речи треба да изражавају и пут у будућност” (Јовић 1995: 119). „Кад тумачиш уговор, пази ријечи, али још више вољу и намјеру” (чл. 1026 Божишићевог закона, према Јовић 1995: 42).

12 „Various names have been used for this register: bureaucratic language (Charrow 1982); officialese (Лонг 1985); the language of public administration (Лонг 1985); civil service language (Crystal and Davy 1969). While the focus of each of these is subtly different, public administrative language by any name has the central function of mediating between government and governed” (Лонг 1985: 307).

Јелена Павловић¹
Крађујевац

ВИШЕЗНАЧНОСТ МИКРОТОПОНИМА У РОМАНУ *СЕМОЉ ЗЕМЉА МИРА ВУКСАНОВИЋА*²

Циљ рада јесте да испита вишезначност микротопонима у роману Мира Вуксановића *Семољ земља*. У раду се полази од става да микротопоними у овом роману, поред идентификационе, имају и поетску улогу. Одступа се од става да имена немају конотацију и полази се од претпоставке да из конотативног значења произлази вишезначност микротопонима. Вишезначност микротопонима налазимо на различитим нивоима. Проналазимо једноставне примере вишезначности где дата реч означава и микротопоним и апелатив. Референтном вишезначношћу означавамо примере који упућују на више референата. Полазећи од поређења микротопонима са картографским знацима, утврдили смо да микротопоними могу имати логички и естетски код у оквиру којих се развија вишезначност описа. Издвојили смо и вишезначност порекла са посебним нагласком на процесу „алтернативног именовања”. Пронашли смо и текстуалну вишезначност, која се посебно огледа у изједначавању планине и књиге о планинским називима.

Кључне речи: *Семољ земља*, микротопоним, вишезначност

1. Увод

Роман *Семољ земља* представља други део триологије коју чине и романи *Семољ гора* и *Семољ људи*. У поднаслову романа стоји *Азбучни роман о 909 иланинских назива*. Аутор, у форми лексикона, говори о микротопонимима свога завичаја. Михајло Пантић каже да свако име у роману представља „историју, званичну, апокрифну, митску, епску, маргиналну” (Коментари 2011: 525). Пантић даље истиче да нас овај роман подсећа на старе „етнографске, етнологске и етнопсихолошке теорије да рељеф обликује начин живота и менталитет људи” (Коментари 2011: 525). Полазећи од ове претпоставке, наш је задатак да испитамо вишезначност микротопонима у овом роману. Њихова вишезначност може се препознати на више нивоа, а она происходи управо из дубоке укорењености сваког од микротопонима у имагинарни свет пишчеве *Семољ земље*.

2. Значење властитих имена

Енглески филозоф Стјуарт Мил био је мишљења да је, у циљу спознаје суштине ствари, потребно одбацити њихова имена и прићи им директно. Према овоме ставу, име по себи не имплицира никакве особине онога што именује. Мил истиче да лична имена немају конотацију, већ само денотацију, односно она само упућују на оно што је именовано, али никако не указују на његове особине (Mill, J. S.: 38–42).

¹ jeca.pavlovic.krusevac88@gmail.com

² Рад је настао у оквиру ширег ауторовог проучавања методологије литерарне ономастике на првој години Докторских студија Српског језика на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу.

Саул Крипке за лично име каже да је „крути означитељ“ (rigid designator), јер означава исти ентитет у свим могућим световима. Овакво схватање личног имена пружа могућност да референт остане у свим могућим световима исти, а да се при том мењају његове особине (Kripke, S.: 269–270).

Барбара Водановић наводи да је већина лингвиста мишљења да лично име има само референтну функцију, односно функцију упућивања на објекат именовања. Она наводи мишљење арапског граматичара Ibn Yaʿiš-а по коме лично име, ни по своме садржају ни по својој форми, не одговара свом референту, што и омогућава да ентитети са различитим особинама добију исто име. Такође, овај арапски граматичар мишљења је да лична имена представљају скраћени опис, односно у њему су садржани сви квалитети потребни да се референт идентификује (Водановић 2006: 225).

Ми ћемо у раду поћи од претпоставке да лична имена имају конотацију у смислу који им Стјуарт Мил одриче³. Прихватање преовлађујућег става у лингвистици да лична имена немају другог значења осим референтног онемогућило би испитивање вишезначности микропонима у роману. Стога, ми узимамо као почетну тезу да сваки од микропонима имплицира особине онога што именује како својим садржајем, тако и својом формом. Преузећемо и појам „крутог означитеља“ од Саула Крипкеа, што ће нам омогућити да микропониме у делу сагледамо на два начина – као ознаке за ентитете који су исти у свим могућим световима и који као такви остају трајно обележје *Семољ земље* (ово ћемо означити као јединичност, односно нулту вишезначност) и као ознаке за ентитете који у различитим световима могу имати различите особине што ће бити и темељ за развој онога што смо означили као вишезначност порекла.

3. Микропоним као стилем

Микропоними у *Семољ земљи* имају улогу стилема⁴. Име у књижевном тексту је уметнички знак који црпи свој садржај из интенција аутора и који шири своје значењско поље асоцијацијама које изазива код читалаца (Кифел 2006: 495). Лично име као стилем има двоструку природу – истовремено служи за идентификацију појма, али је и „магнет“ за развој других, нарочито конотативних значења (Bertills, I: 27).

Лична имена у књижевности, поред ономастичког, имају и лексички садржај. Различите су функције личног имена у књижевности – номинацијска (функција идентификације), стилистичка, естетска, асоцијативна, карактеризирајућа, идеолошка (Богдановић 2009: 14; Бондалетов 1983: 64; Шимуновић 2009: 341). Управо овај широки спектар функција омогућава развој вишезначности оних имена у књижевности. Стога је за проучавање значења имена у литератури, поред језичког, често потребно укључити и изванјезичко знање (Фомин, А. М¹: 110).

У свакодневној комуникацији микропоними имају двоструку улогу. Прва је комуникацијска – служе да једну реалију одвоје од друге и да тиме олакшају оријентацију у простору. Друга њихова улога је културна, односно они су сведо-

3 Овде је битно нагласити да Мил конотацију не одређује на начин који је данас уобичајан. Конотативни термин би био онај који денотира субјекат именовања и при том имплицира његове особине.

4 Лична имена у књижевном делу имају улогу стилема што се види из наслова једног рада Асима Пеце „Антропоним као стилем“ (Пецо 1993: 117). А. М. Фомин помиње и термине поетоним и литерарни оним (Фомин, А. М²: 57).

ци о животу једне заједнице пошто говоре о њеним митовима, обичајима и веровањима (Богдановић 2005: 40–41).

Жељко Ђупић истиче да лична имена у књижевности истовремено и означавају и значе. Што се микротопонима у *Семољ земљи* тиче, означавање се своди на именовање једне реалије у планини чиме се она издваја од свих других (комуникацијска улога). Значење микротопонима у роману подразумевало би развој конотативних и асоцијативних значења, што је и услов за развој вишезначности (Ђупић 2003: 220).

Микротопоними представљају културне артефакте, који су по својој природи везани за ужи простор (Hunn, E.: 8). У нашем случају тај ужи простор јесте простор Семољ планине. Образовање микротопонима је сложен процес који је истовремено универзалног и локалног карактера (Матеев, А. К.: 11–15), што и омогућава развој вишезначности микротопонима на више нивоа.

Могу се издвојити три аспекта битна за микротопоним који функционише као литерарни оним: лингвистички (оним функционише као језички знак), литерарни (оним функционише као стилем) и историјско-етнографски (оним функционише као социјални и културни знак) (Бјандина, С.Ж.: 364).

Могуће је и успоставити паралелу између картографских знака и микротопонима јер оба представљају знаке за одређену реалију у простору. Као и картографски знак, и микротопоним обједињује „опажајно-материјалну и мисаоно-идеалну суштину света кроз идеалну слику” (Вемић 2006: 77). Слично картографским знацима, и код микротопонима је могуће издвојити два кода – логички и естетски. Логички код је повезан са чулном перцепцијом и издвајањем битних карактеристика микротопонима (географски положај, изглед, доминантна боја). С друге стране, естетски код се везује за културну и естетичку норму заједнице која врши именовање (Вемић 2006: 82).

4. Типови вишезначности микротопонима у роману *Семољ земља*

Вишезначност микротопонима у роману *Семољ земља* проиходи из ауторове интенције да прикаже систем имена из свог завичаја која полако падају у заборав. Аутор је у „причама” које се налазе уз сваку одредницу дао „значење” сваког од микротопонима. Управо кроз анализу ових прича, али и система микротопонима у роману као целини, могуће је издвојити више типова вишезначности:

1. Права вишезначност – микротопоним има исту форму као и одређени апелатив;
2. Референтна вишезначност – једним називом упућује се на више реалија у простору *Семољ земље*;
3. Вишезначност описа – вишезначност је развијена у опису микротопонима;
4. Вишезначност порекла – вишезначност је везана за само именовање микротопонима;
5. Текстуална вишезначност – микротопоним се изједначава са причом о њему при чему се и сам роман *Семољ земља* изједначава са простором планине.

4.1. Права вишезначности

Најједноставнији облик вишезначности у роману *Семољ земља* јесте такав да један језички знак истовремено означава и микротопоним и апелатив. Честа је појава да лична имена настају од апелатива (Касим, Г. Ю.: 29).

Већ на самом почетку романа наилазимо на случај преобликовања значења апелатива у значење микротопонима. *Абер* је „глас, и то повољан, весео”. У називу *Абердаш* значења апелатива *абер* и *дар* преобликована су у назив узвишице са које Семољани пуцањем оглашавају добре вести. Микротопоним *Абердаш* налази се у иницијалној позицији у роману и тиме се, на нивоу текста, наглашава и његова стилска функција (Вуксановић 2006³: 5).

Свест да су речи, самим тим и микротопоними нужно вишезначни, аутор показује у одредници *Дуса*:

„– Дуло може бити и издушак, улегнуће на главици, а не само јама у вртачи. – Мало које има само једно лице” (Вуксановић 2006³: 105).

Ради илустрације навешћемо неколико примера једноставне вишезначности. Прво ћемо навести апелатив, па потом и микротопоним:

*Баква*⁵ – 1. Граничник у игри који се не сме прећи; 2. Развучена ниска коса на међашу ливаде (Вуксановић 2006³: 23).

Дочеклија – 1. Домаћин који уме да лепо дочека госте; 2. Црвена греда више Вратла (Вуксановић 2006³: 101).

Жалгуз – 1. Жалигуз, онај који себе штеди, немарљив, доколичар; 2. Дугачки мрамор више Жагорице и Жабарника (Вуксановић 2006³: 123).

Жбан – 1. Дугуљаст лучевни суд са дном на два краја од којих је један окренут горе; 2. Осамљена и окруштана стена (Вуксановић 2006³: 124).

Ишчуљак – 1. Ишчупан лист из свеске; 2. Мала лазина, мала ливада у огради од камена (Вуксановић 2006³: 157).

Калина – 1. Ретко дрво са листом сличним јасеновим; 2. Чесма (Вуксановић 2006³: 176–177).

Лапис – 1. Оловка; 2. Микротопоним: „Лапис је оловка... Лапис није микротопоним./ – Шта си рекао?/ – Микротопоним... – То је учена реч.... – Значи име малог места... / – Јесте Лапис то што кажеш.../ – Није далеко. Тамо смо, док смо ишли у школу, налазили тамни камен, у штапинама, шиљили га и писали/ – Да није било лаписа, не би било ни овог записа” (Вуксановић 2006³: 209).

Мршвица – 1. Греда у воденици која држи воденичко коло; 2. а. Река; б. Јаз реке истог имена; в. Семољска земља која је остала после великих поплава (Вуксановић 2006³: 237).

Муварник – 1. Справа којом се терају муве; 2. Висока главица (Вуксановић 2006³: 238–239).

Њеџиц – 1. Вервела, гужва, велика гунгула, свађа; 2. Место где су се побили Семољани и Кричи (Вуксановић 2006³: 268).

Ројушица – 1. Трва која лечи ране; 2. Назив за два микротопонима (Вуксановић 2006³: 340–341).

Семољ – 1. а. Велики снег; б. Велика, густа, димљива, мокра магла; в. Црн и тром облак; г. Врста високе траве; д. Непрегледно камено точило; ђ. Оргомна шума; е. Планинска земља из које расту речи (Вуксановић 2006³: 357).

5 Сви примери биће цитирани из следећег издања М. Вуксановић, *Семољ земља. Азбучни роман о 909 планинских назива*, Београд 2006: Филип Вишњић. Због дужине појединих објашњења, дословне цитате наводићемо само код примера код којих је стилска улога онима нарочито наглашена.

Сваки од наведених микропонима у роману има стилску улогу. Најчешће се конотативно значење апелатива преноси и на микропоним. Може се приметити да је и сам назив *Семољ* вишезначан, а да је његово најопштије значење *ипанинске земље из које расију речи*. Назив *Семољ* функционише као хипероним чији су хипоними сви остали микропоними. Овде се примећује изједначавање планине и књиге о њој и ставља се знак једнакости између речи и конкретних планинских реалија. На пример, код одредница *Ишчујак* и *Лайис* изједначавају се папир на коме се пише и микропоним, односно оловка којом се пише и микропоним.

У одредници *Језик* у народним пословицама уместо апелатива користи се микропоним: „Не подвijaм Језик, нити о томе водим рачуна. Нема тога ко ће ми скратити Језик. И у Гору и у воду ћу с Језиком” (Вуксановић 2006³: 169). Користењем микропонима у пословицама, аутор додатно богати њихово значење и активира нове значењске потенцијале у свести читалаца.

У неколико одредница аутор вишезначност апелатива „уграђује” у микропоним. Такав поступак, на пример, налазимо у одредници *Фрушари*. Прво се наводи шта све значи апелатив *фрушар*: а. селаревину покошену између њива; б. пожњевену пшеницу; в. планинско сено; г. сваку карлицу са вареником (Вуксановић 2006³: 427–428). Потом се истиче да су *Фрушари* главице и вртаче око семољске *Кашунине*. У овом случају сличност између апелатива и онима огледа се у томе да се њихови референти поимају као целина јер се не могу тачно пребројати.

4.2. Референтна вишезначност

Већ смо нагласили да је основна функција микропонима комуникацијска, што у конкретном случају значи да они обележавају посебност одређене реалије на Семољ планини. Међутим, у неким случајевима микропоним у роману упућује на више од једног места. Управо појаву да се једним називом упућује на више ентитета назвали смо референтном вишезначношћу.

Можемо разликовати неколике референтне вишезначности:

а) Бројива референтност (микропоним упућује на тачно одређен број планинских назива):

Газ – „Има Газ на Бистрику. Има Газ на Бистрици. Има на Ваганици. Има Газ на Брзару. Има Газ на Вурији” (Вуксановић 2006³: 77).

Мркашица – 1. „Мала ријека, приточник Брзару”; 2. „Поточић који иде у дугачак водопад”; 3. „Равна ливада међу кућама, у Каменачи” (Вуксановић 2006³: 237).

Невидбог (укупно десет) – 1. Осам локација у Семољ планини (под Гором, иза Назренца, око Ајловине и у њој, под Натрагузом, за Визиром, у ономе што је означено као Невидбог, иза Катунине, под Короманом), 2. Прича о Невидбогу; 3. Сама књига⁶ (Вуксановић 2006³: 260).

Невићен – 1. Шумарак у Манитој долини; 2. Дубоки до који се зове и Дубоко; 3. Уска клисура; 4. Микропоним означен и као Невидо (Вуксановић 2006³: 260).

Њива – у одредници је набројано 20 референата (Вуксановић 2006³: 269).

Пријелаз – два (горњи и доњи) (Вуксановић 2006³: 318).

Ројушица – две (под Вратлом и с оне стране реке, преко Вале) (Вуксановић 2006³: 341).

6 Значења под 2. и 3. спадају у текстуалну вишезначност.

б) Небројива референтност⁷ (микротопоним упућује на неодређен број места у планини):

Бумбаришће – „Зато је на семољској земљи мало бумбара. – Зато је на сваком кораку Бумбариште. – Бумбари им око главе. – А Бумбаришта око ногу. – Бумбари им зује око ушију. – А они грезну у Бумбариштима” (Вуксановић 2006³: 47).

Главица – „Главица је до главице, без бројања, једна другој се додаје, једна другу продужава, преко ждријела и вртача, валовито, степенасто, како кад... Нема имања на којем нема главица, али на сваком имању има Главица. Њено велико слово је међаш за показивање” (Вуксановић 2006³: 80).

До – „Суво д и пуно отегнуто о. Свуда семољском земљом поникли и добро се примили... Колико је домаћина толико је Долова. Колико је презимена толико је Долина” (Вуксановић 2006³: 99).

Дрвљаник – „Зато свака семољска кућа има Дрвљаник. И нико Дрвљанику не прилази само ради дрва” (Вуксановић 2006³: 102).

Забран – „Послије је сваки Семољанин оградио свој Забран” (Вуксановић 2006³: 133).

Језерина – „Тако је с Језерином иза Вагана. Тако је с Језерином на Вратлу. Тако је са сваком семољском Језерином” (Вуксановић 2006³: 168).

Пандурице – „– Откуд нам Пандурице. – Имате их још? – Неколике.” (Вуксановић 2006³: 300).

Пирамида – „Имамо Пирамиду према Гркову. Имамо Пирамиду под Јаблановим врхом. Имамо Пирамиду на Градиштима. Имамо Пирамиду више Јечишта. Имамо Пирамиду на Шиљежару...” (Вуксановић 2006³: 306).

Прибој – „– Прибоја има више. – У планини? – На планинским ливадама.” (Вуксановић 2006³: 317).

в) Вишезначност уопштавања (микротопоним добија опште значење свега што се налази на планини):

Анишће – „– Чим *ишће* на крају, зна се да је ту нешто било и да га нема. / – Све нам иште. Све нам је Аниште” (Вуксановић 2006³: 16).

Бијача – „Све наше је Бијача! Нишћа нас *и*ако не убија. Ни с ким се *и*олико не бијемо” (Вуксановић 2006³: 36).

Газ – Газ је прелаз на пут на другу страну за свакога ко хоће прелаз преко било које воде (Вуксановић 2006³: 77).

Гробље – „.... да није гробље само код наше цркве, око манастирске порте... Гробље је свака чука, сваки камичак, поточић и обарак, сваки пањ у Гори, камоли пећина и шкрип. Свуда где је неко нестao и укопан” (Вуксановић 2006³: 90).

Кашунишће – „– А оно гдје је био Катун? – То је Катуниште. – А гдје је била Катунина? – И то је Катуниште? – Сва вам је планина Катуниште” (Вуксановић 2006³: 181).

Ланца – „.... да као други, си умјесто сваке написао Ланца и Ланца би сваку замјенила” (Вуксановић 2006³: 209).

Паљевине – „Сад си на Паљевинама. Свака би се наша лазина могла звати Палеж или Паљевина” (Вуксановић 2006³: 299).

Пометеник – „Наша планина је пометеник до пометеника” (Вуксановић 2006³: 311).

Прогони – „Прогониће вас низ Прогоне док будете читали о прогањању, само зато што свако мора низ Прогоне” (Вуксановић 2006³: 321).

Рзача – „Рзача је свака о Рзачи” (Вуксановић 2006³: 336).

7 Суштину механизма небројиве референтности и вишезначности уопштавања које користи аутор најбоље може показати следећи цитат из одреднице *Андраче*: „Кад су давали оно што је за свијет, Семољани су добили највише Андрача, а најмање Анђелисања. Ни данас неће у јагму. Држе до себе. Пазе шта имају. Не вире у туђе. Воле своје Амбисе, Аналете, Ајдачине, Алавишта, Амбарине и Андраче. Све им је у њима. Тамо су сакрили шта су заимали. Тамо ни себе не могу наћи” (Вуксановић 2006³: 14–15). Овим механизмом назначаваче се да Семољани прихватају свако своје име као оно што им је најсветије. Такође, њиме се јасно наглашава опозиција *оног ишће* је семољско (наше) према ономе *ишће* није семољско (*и*уђе).

Карактеристично је да до поступка „уопштавања” најчешће долази у последњој реченици одреднице, чиме се имплицира коначно, неумитно умирање и одлазак становника Семољ планине. То је најизраженије у одредницама *Гробље*, *Кашунишће* и у раније навођеној одредници *Семољ*. Вишезначност уопштавања преплиће се и са текстуалном вишезначношћу – аутор у неким одредницама истиче да би се свака реч могла заменити одређеним микротопонимом (на пример, одредница *Ланца*).

Посебну врсту референтне вишезначности налазимо код примера *Айшовина*, где се упућује на то да је вероватно раније постојало неко место сличног назива. На овај начин видимо да кроз роман непрестано провејава свет о процесу именовања: „Сигуран сам да није тамо била ова Аптовина, са семољске земље, јер је једино овдје редован обичај да се имена дају по ономе што се види и привиђа” (Вуксановић 2006³: 17).

Супротна појава од вишереферентности је нулта вишезначност или јединичност. У том случају се истиче особеност назива тако да читалац може извести закључак да одређени назив постоји само на *Семољ земљи* и нигде више. Да бисмо илустровали ову појаву, навешћемо неколико карактеристичних примера из романа:

Бајвода – Семољче је издавило нотес у коме бележи реткости и забележило је име извора са ускличником на крају (Вуксановић 2006³: 22).

Бистрик – Најближи, бели, водопадни поток Семољани су издвојили као свој „особник” (Вуксановић 2006³: 38).

Ешало – Јединичност је код овог примера везана за непознавање правог порекла имена: „Ништа такво име међу нама нема. Не знамо откуд је стигло, али знамо да је вода из Етала питка и лакодробна” (Вуксановић 2006³: 120).

Жупар – „Али је један Жупар” (Вуксановић 2006³: 130).

Језик – „Они држе језик за зубима, а ја зборим с мојим Језиком” (Вуксановић 2006³: 169).

Ливада – „– О чему? – О мојој Ливади” (Вуксановић 2006³: 212).

Лијевак – За све друге микротопоним се зове Дубока вртача, а за наратора у одредници она је Лијевак (Вуксановић 2006³: 213).

Обруч – „Мислим на мој Обруч. Ни на чији други” (Вуксановић 2006³: 281).

4.3. Вишезначности описа

Под вишезначношћу описа у роману *Семољ земља* подразумевамо значење које аутор приписује неком микротопониму о оквиру једне одреднице. Без обзира на то да ли је одредница написана у дијалошкој или у прозној форми, у оквиру ње могу се издвојити „семе” које, узете заједно, граде значење микротопонима.

Поступак вишезначности описа лепо илуструје одредница *Галич*, у чијем опису можемо издвојити следеће семе које припадају основном значењу микротопонима:

а) Сема локализације – „Галич је на северозападу семољског катуна...”;

б) Семе изгледа – „...висок, виши од сваког виса, затрављен бусикама и вишом...”; „... стрмији са западне стране... гредан је, литичаст, наобручан и намрштен”.

Из семе „наобручан и намрштен” развијају се конотативна значења, па се у овој одредници ређају семе од конкретних ка што апстрактнијим и општијим. На самом крају јавља се оно што смо означили као поступак уопштавања:

а) „Галич је висока мрчава у којој се муте облаци, одакле стижу кише и сњегови, чиме се страше дјеца и одрасли”;

б) „Галич је мркшина о којој су смислили приче за несаницу, чепање с ноге на ногу, савијање руку и бјежање у кућар”;

в) „Галич је тамник од слутње, тамнава кроз коју није сербезно пролазио и од које нам је кожа настрнула”;

г) „Галич је тамнина без које не можемо” (Вуксановић 2006³: 78).

Приликом одређивања вишезначности описа, пошли смо од схватања да име представља тачну слику места кога именује, односно прихватили смо да постоји сличност између микропонима и картографских знакова. Сходно овоме микропониме у роману поделили смо на оне код којих доминира логички и на оне код којих доминира естетски код.

Пример за логички код је одредница *Нађузак* (Вуксановић 2006³: 249–250). Код логичког кода издвајају се битне особине места и одабирају се најкарактеристичније (Вемић 2006: 82). Логички код микропонима *Нађузак* обухвата издвајање следећих сема – „мало је”, „избуцкано по крајевима”, „као закрпа”, „као нагузак”.

Естетски код одраз је естетског укуса и стваралачких побуда онога који именује. Као и картографски знак са естетским кодом и микропоним код кога је овај код доминантан, изазива „естетско задовољство и естетску наладу” код свакога ко чује за такво име. Репрезентативан пример естетског кода је одредница *Њедрила*: „Сви веле да су Њедрила заслужено опјевана. *Име им је ђевојачко, а вода семољска*” (Вуксановић 2006³: 267). Естетски код присутан је код одреднице *Рујевина*. Овај микропоним и „звучи” и „значи”, односно он, како планом садржаја, тако и планом израза представља „слику” места кога именује: „Рујевина најлепша семољска боја, да има и зуј и тајну” (Вуксановић 2006³: 342).

Ова два кода могу се комбиновати. Пример за то је одредница *Цвјетшак* у којој се логички код (сличност имена са изгледом места које именује) комбинује са естетским задовољством које изглед места и његово име изазивају у свести семољског писца: „... и видио како се камен на њему расцвјетава, како се умотава око себе, као да је ружа, када је видио камени цвијет који не вене и не мирише, разумио је како се Цвјетшак окитио именом” (Вуксановић 2006³: 435).

4.4. Вишезначности порекла

Вишезначност порекла у роману *Семољ земља* везана је за сам процес именовања. Постоји сличност у процесу именовања у *Семољ земљи* са схватањем процеса именовања који износи Платон у дијалогу *Кратиљ*, у коме се брани схватање да за сваку ствар постоји име које је „природно, истинито” и које својом формом означава суштину именованог. Процес именовања улога је „идеалног божанског законодаваца”. Наглашено је да постоји разлика између имена које дају људи и имена које дају богови. Име које даје „божански законодавац” је увек „природније и истинитије”. На пример, реци која тече поред Троје више одговара „божански” назив *Ксант* од „људског” имена *Скамандар* (Платон 1973: 28–29).

Платоново схватање да су имена „природна, истинита” може се препознати и у роману *Семољ земља*. Неколико пута инсистира се на томе да су микропонимима дата имена која одговарају њиховој суштини. Такав став је експлицитно изнесен у одредници *Баловина*: „Природно је да ријеч личи на онога који је носи.

Као што бале иду низ браду, као што се пјена из уста отеже, тако и низ слова лине бала, зар не видиш!” (Вуксановић 2006³: 24).

Слично Платоновој опозицији *божанско именовање* : *људско именовање*, у роману препознајемо опозицију између имена које даје „семољски законодавац” и именовања које је наметнуто са стране. У основи ове опозиције лежи опозиција *своје*: *шуђе*, која развија додатно конотативно значење у опозицији *позитивно*:*негативно*. Овај поступак назваћемо поступком „алтернативног именовања”. Он се развија на више нивоа:

а) *Старо, семољско, природно, позитивно: ново, ван Семоља, негативно*:

Вујалишће – 1. Ван Семоља – име потиче од вујања; 2. У Семољу: име по Вују (Вуксановић 2006³: 73).

Ећук – „– Необично име. – Јесте вама који нијесте одавде. – А има ли значења? – Све има. Ми га дајемо” (Вуксановић 2006³: 116).

Казанац – 1. Ван Семоља – име добијено по казану; 2. У Семољу – име добијено јер се у њему нешто најлепше казује (Вуксановић 2006³: 175–176).

б) *Семољско, народно, позитивно: научно, учено, негативно*:

Зебалац – 1. Семољско предање – човек отишао да донесе тољагу коју је вампир оставио, па се није вратио јер не Зебалцу све зебе; 2. Објашњење ученијих – на Зебалцу певају зебе (Вуксановић 2006³: 142–143).

Јагличник – 1. Семољски назив за биљку; 2. Латински назив (онај са тирецима): *Primula vulgaris*! (Вуксановић 2006³: 161).

Поповац – 1. Научно објашњење („Оно мало”) – претпоставка да је поповац држао свештеник; 2. Семољско објашњење – ту расте цвет поповац (Вуксановић 2006³: 312–313).

Пошћење – 1. Научно објашњење („Оно мало”) – „Оно мало каже: *Посћили сће*”; 2. Семољско објашњење – назив је настао гласовним променама у речи *Подсћијење* (Вуксановић 2006³: 315).

Свајшишће – 1. Научно објашњење („Оно мало”) – легенда о завејаним ставовима; 2. Семољско објашњење – место где су „први пут сватили двојицу, у јарам” (Вуксановић 2006³: 351–352).

в) *Семољско тумачење назива: новинарско тумачење назива*:

Крвавац – 1. Тумачење које нуди новинар – из Крвавца је проврела крв након великог боја; 2. Семољско тумачење – Извор из кога је проврела јаркоцрвена боја коју су сипали у језеро (Вуксановић 2006³: 198–199).

Посебан подтип поступка „алтернативног именовања” јесте онај у коме се супротстављају објашњење који нуди колектив и објашњење које је везано за конотацију коју микротопоним има у свести неког од становника *Семољ земље*:

Љољач – 1. Колективно објашњење – догодио се велики земљотрес током кога се земља љољала; 2. Индивидуално објашњење: Семољка је своје драгом тепала *Љољо моја* (Вуксановић 2006³: 222–223).

Осим у облику „алтернативног именовања” вишезначност порекла у роману испољава се у још неколико мање заступљених облика:

а) Негативна вишезначност порекла (прво се у одредници износе претпоставке које нису тачне, а затим се даје тачно објашњење настанка имена):

Измећан (пространо семољско имање) – 1. Погрешне претпоставке: није од мећаве, од мећи, није по томе што је нешто изметено, измућено; 2. Могућа претпоставка: да је по измећару (Вуксановић 2006³: 151).

Каменик – 1. Погрешна претпоставка – назив потиче јер је место од камена; 2. Тачно порекло – Семољка је у клетви којом је клела сина помињала камен (Вуксановић 2006³: 178).

Роџокриш – 1. Погрешна претпоставка – семољски шиљат крш са рогом; 2. Тачно порекло – Рогин крш (Вуксановић 2006³: 338–339).

б) Позитивна вишезначност порекла (наводи се више равноправних разлога због којих микротопоним носи одређено име:

Бијача – 1. Име је добила јер је „бију вјетрови, бију међаве, бију муње небеске, бију громови, бије све”; 2. Име је добила јер „бије навише, бије извирући, бије хладноћом, бије не престаје”; 3. Име је добила јер су „онамо ишли да се бију због дјевојачког прстена, тешке ријечи, украдене алатке, узете части, да се бију због сваке чегрсти и сваког зла” (Вуксановић 2006³: 36).

в) Несигурна вишезначност порекла (наводе се могуће претпоставке за именовање):

Бучум – 1. Име је можда добио од „потмуле и подземне жеке, од горског јечања на међавама и кривцима...”; 2. Име је можда добио од „бучања које планином подилази чим се наторште облакови”; 3. Име је можда добио јер је „неко рекао Бучум, неодређено и несвесно”; 4. „Можда је Бучум Буча” (Вуксановић 2006³: 49).

Јечмишћа – 1. „Једни кажу” – чуло се јечање рањеника у савардаку; 2. „Други кажу” – у њима се у свако доба чује како Гора јечи; 3. „Трећи кажу” – претходни назив је био *Јечмишића*, па је м испало (Вуксановић 2006³: 171).

Ковчица – 1. У њој је била ковачница; 2. Семољани су носили ковоу у њу да их удесе пре косидбе (Вуксановић 2006³: 187).

Љоштијаница – 1. „Ми смо казали” – „велика плоча [се] љоштила пода њу”; 2. „Ви сте казали” – зими су се појавиле велике леденице, па су се сасуле и задуго се нису отопиле; 3. „Они су казали” – „све [се] стрмоглави ако се на њу намоли” (Вуксановић 2006³: 223).

Сађун – 1. „Неко вели” – на њега су донели неколико младих јасенова, па их засадили; 2. „Неко вели” – на њима је сађено младо јаворје; 3. „Неко вели” – на њима су посађене две јеле; 4. „Неко вели” – у њему је засађена тиса донета из манастира (Вуксановић 2006³: 347).

4.5. Текстуална вишезначност

Текстуална вишезначност у *Семољ земљи* издваја се на више нивоа. Заснива се на изједначавању планине и књиге која се пише о њој. Издвојили смо следеће облике текстуалне вишезначности по нивоу општости (од најједноставнијег до најопштијег):

а) Апелатив у основи микротопонима изједначава се са речју или са причом:

Бљуштиурине – 1. „Имаш бљуштур. То је трава. Расте у гнојевима, око буњака, испред сваке избе у коју се спраћа...”; 2. „Имаш причу о Бљуштуринама. Имаш бљуштур. Још једном” (Вуксановић 2006³: 40).

Боровњак – „Зато нам се чини да је свака ријеч као боровница. Ако нијесте били у Боровњаку, не можете нас разумјети” (Вуксановић 2006³: 43).

б) Свака одредница има двоструко значење – значење микротопонима и значење приче о њему (код неких одредница на овај тип вишезначности је и експлицитно указано):

Амбис – „Она је рекла да нема горег Амбиса од завезане приче...” (Вуксановић 2006³: 14);

Анишиће – „– Зашто околишиш? – Куда? – У свакој. Зашто не бисмо одмах о наслову?” (Вуксановић 2006³: 16).

Вурија – „... тако се одједном муче и поток и причица о њему” (Вуксановић 2006³: 74).
Жмара – „... љепша је виђати но прелазити, као и ова жмара о Жмари” (Вуксановић 2006³: 129).

Јагодњак – „... љепше је, велим још једном, тамо отићи, у Јагодњак, и брати јагоде, но читати реченице као оне двије, курзивне, преузете, на почетку, под насловом *Јагодњак*” (Вуксановић 2006³: 162).

Невидбог – „Девети нам је Невидбог у наслову књиге о којој се пише. Десети нам је Невидбог књига која се пише” (Вуксановић 2006³: 260).

Ужарак – „Таман написао *Ужарак*, наоштрио лапис, почео да се облизујем, помислио на писце који уче *слушање планине*” (Вуксановић 2006³: 415).

в) Књига у целини изједначава се са планином, а процес читања и писања изједначавају се са кретањем кроз планину:

Бара – „– Шта читаш? – *Семољ земљу*. – Докле си стигла? – Сад сам сишла с Бандована” (Вуксановић 2006³: 26).

Бачија – „Доста смо прешли. И руке и ноге су виснуле. Није лако увисинке, овако” (Вуксановић 2006³: 29).

Варићак – „Дај ми руку. Затурићеш се. Није лако овуда. Не може се проћи од имена” (Вуксановић 2006³: 53).

Издужак – „– Једва плетем путем. – Није чудо. – Овуда није нико. – Ни онај из *Горе...* – Само што нијесмо изашли. – Дајеш ми варалицу. – Заиста ћемо сад... – Гдје? – На *Издужак*. – На грло у врх *Горе*?” (Вуксановић 2006³: 150).

Невидбог – „Девети нам је Невидбог у наслову књиге о којој се пише. Десети нам је Невидбог књига која се пише” (Вуксановић 2006³: 260).

Одер – „– Одријех се. – Како? – Пишући. – То је ништа. – Чини ти се. – Шта? – Да се одријех читањем. – То је ситно. – При чему? – При нашем *Одеру*” (Вуксановић 2006³: 285).

Узглава – „...тада смо сва речена имена газили” (Вуксановић 2006³: 416).

г) Вишезначност интертекстуалности (исто име присутно у романима *Семољ жора* и *Семољ земља*):

Плачи-пошток – „Ту је све казано о плачи-поток. Једино је онамо написано мало почетно слово, а овамо је написано велико почетно слово. Тамо пише плачи-поток, а овамо Плачи-поток.” (Вуксановић 2006³: 308).

Прибој – „– Да. Прибојина је доље. – И у *Гори*. – И у *Гори*” (Вуксановић 2006³: 317).

5. Закључак

У раду смо се бавили типовима вишезначности микропонима у роману *Семољ земља*. Пошли смо од претпоставке да свако име има стилску функцију која је, пре свега, условљена интенцијама аутора. Издвојили смо више типова вишезначности: праву вишезначност, референтну вишезначност, вишезначност описа, вишезначност порекла и текстуалну вишезначност. Вишезначност се јавља на најједноставнијем нивоу где микропоним значи уједно и неки апелатив, али и на нивоу романа који је сам по себи вишезначан. Кроз цели роман непрестано провејава свест о томе да је књига о планини једнака самој планини, а да су приче о именима једнаке самим именима. Да би се исправно пришло анализи вишезначности микропонима у овоме роману, потребно је одбацити претпоставку Стјуарта Мила да имена немају конотацију. Једна од темељних претпоставки у *Семољ земљи* јесте да су имена слика, односно да микропо-

ними својим звучањем и значењем у потпуности одговарају месту које именују. Ово схватање је блиско Платоновом учењу о „природним именима”. Управо ова „природност имена” главно је исходиште за развој вишезначности у роману – омогућава да се у одредници додају „нове семе” и да се тако развије вишезначност описа, али и омогућава да се изведу различити закључци о пореклу микротопонима. Аутор, одабравши овакав приступ микротопонимима, створио је могућност да се развију најразличитије приче о њиховом значењу и пореклу. Утврдивши вишезначне микротопониме у роман, у свести читалаца аутор је створио свет у коме се не зна где престаје географија терена, а где почиње ауторова имажинарна географија. Снагом свога списатељског талента Вуксановић сваког читаоца „уводи” у семољски систем географских имена чинећи да читалац њих прихвата као једина „истинита” и „права”.

Извор:

Вуксановић 2006³: М. Вуксановић, *Семољ земља. Азбучни роман о 909 планинских назива*, Београд: Филип Вишњић.

Литература:

- Березович, Е. Л., Семантические микросистемы топонимов как факат номинации. *Номинација в ономастике, Вопросы ономастики*, 1991. Problems of onomastics. <<http://onomastics.ru/sites/default/files/1962-1991/VO%2019%201991.pdf>>, 30.12.2013.
- Bertills, I. *Beyond Identification: Proper Name in Children's Literature*. <<http://www.gutenberg.org/files/27942/27942-pdf.pdf>>. 30.12.2013.
- Богдановић 2005: Н. Богдановић, Микротопонимија Сврљига, Београд: *Ономастолошки прилози*, 18, 39–180.
- Богдановић 2009: Н. Богдановић, Терминологија именослова, у: А. Савић Грујић, Н. Богдановић (пр.), *Именослови српских писаца*, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 12–16.
- Бондалетов 1983: *Русская ономастика*, Москва: Просвещение.
- Бяандина, С.Ж., Динамика функционирования онимов: традиции и современост. *Ономастика: теория, история и други аспекти*, <http://www.uni-vt.bg/pages/5122/uplft/T11_341-672.pdf>, 30.12.2013.
- Вемић 2006: М. Вемић, Семиологија, семиографија и семиоградња географских карата, Београд: *Стил*, 5, 77–87.
- Водановић 2006: Б. Водановић, Именовање, Загреб: *Folia onomastica croatica*, 15, 217–240.
- Касим, Г. Ю. О пересомыслении топонимов. *Методы топонимических исследований, Вопросы ономастики*, 1983. Problems of onomastics. <<http://onomastics.ru/sites/default/files/1962-1991/VO%2016%201983.pdf>>. 30.12.2014.
- Кифел 2006: С. Кифел, „Лична имена као лексичка особина у новијој српској прози на примеру романа *Уклеја земља* Светислава Басаре” у: *Реч – морфолошки, синтаксички, семантички и формални аспекти у српском језику*, Научни састанак слависта у Вукове даче, 35/1, Београд: Међународни славистички центар, 495–508.
- Kripke, S. Naming and Necessity (Lectures given to the Princeton University Philosophy Colloquium, lecture 1, january 20, 1970). <<http://www.class.uh.edu/phil/garson/NamingandNecessity.pdf>>. 13.12.2013.

- Матеев, А. К., Образное народное видение и проблемы ономастической и этимологической интерпретации топонимов. *Вопросы ономастики*, 1977. Problems of onomastics <<http://onomastics.ru/sites/default/files/1962-1991/VO%2012%201977.pdf>>, 30.12.2013.
- Коментари 2011: О романима *Семолъ гора*, *Семолъ земља* и *Семолъ људи*, у: М. Вуксановић, *Семолъ људи*, Београд: Београдска књига. 521–585.
- Mill, J. S. A *System of Logic, Ratioicnaitive and Inductive (being connected view of the Principles of Evidence and Scientific Investigation)*, <<http://www.gutenberg.org/files/27942/27942-pdf.pdf>>. 13.10.2013.
- Пецо 1993: А. Пецо, Антропоним као стилем, у: *Стилистички аспекти проучавања српског језика*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд / Нови Сад / Тршић: Међународни славистички центар, 117–125.
- Платон 1976: Plato, *Kratil*, Zagreb: Studentski centar sveučilišta.
- Ђупић 2003: Ж. Ђупић, Ономастика и књижевност, Приштина/Лепосавић: *Баштина*, 16, 217–227.
- Hunn, E. Columbia Plateau Indian Place Names. *Journal of Linguistic Antropology*, June 1996. Wiley Online Library. http://faculty.washington.edu/hunn/vitae/Sahaptin_placenames_JLA.pdf, 13.12.2013.
- Фомин, А. М¹, Литературная ономастика в России: итоги и перспективы. *Впросы ономастики*, 2004. Problems of onomastics, <<http://www.ruslang.ru/doc/onomastica/onomastica1text.pdf>>.30.12.2013.
- Фомин, А. М², Всегда ли литературная ономастика тождествена поэтической ономастике?, *Впросы ономастики*, 2007. Problems of onomastics <<http://www.ruslang.ru/doc/onomastica/onomastica1text.pdf>>, 30.12.2013.
- Шимуновић 2009: P. Šimunović, *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Zagreb: Golden marketing / Tehnička knjiga.

POLYSEMY OF MICROTOPYNYMS IN THE NOVEL *SEMOLJ ZEMLJA*

Summary

The aim of this paper is to analyse the polysemy of microtoponyms in the novel *Semolj zemlja*, written by Miro Vuksanović. We have identified different types of polysemy in the novel. The first type is the simple polysemy, the second is the referential polysemy, after which we have the descriptive polysemy, followed by the polysemy of origin and finally the textual polysemy. In this paper we have found that names are regarded as icons. In other words, the microtoponym, both with its form and its content, is the exact replica of a designated place. This aspect of meaning within the microtoponyms is the basis for forming a connotative meaning, especially at the moment of naming an entity. In the paper we have also introduced a concept of alternative naming, based on the binary opposition between name given in the Semolj community and the name given outside of it.

Key words: *Semolj zemlja*, polysemy, microtoponyms

Jelena Pavlović